

Naisten koulutus ja naisten koulutuksen tutkimus

Naisten koulunkäynti osana koulutushistoriaa

Suomalaisessa yhteiskunnassa on arvostettu koulutusta ja koulunkäyntiä. Kiinnostus koulutuksen historiaan näkyy myös historian tutkimuksessa. Meillä on laadittu moniosaisaisia ja laajoja eri koulumuotoja käsitteleviä historiateoksia. Esimerkiksi Aimo Halila kirjoitti 1940- ja 1950-lukujen vaihteessa neliosaisen Suomen kansakoululaitoksen historian. Kyösti Kiusmaan kirjoittama teos Oppikoulu 1880-1980 valmistui vuonna 1982. Muutamia vuosia sitten valmistui Helsingin yliopiston kolmiosainen historiateos.

Näiden instituutiohistorioiden ohella Suomessa on myös toisenlainen lähestymistapa koulutuksen historiaan. Meillä on oma erityinen opintietutkimusperinne, jossa on ollut kysymyksessä säätykierron tutkimus ja laajemmin sosiaalisen liikkuvuuden tutkimus. Opintietutkimuksen uranuurtajia ja suunnannäyttäjiä olivat Gunnar Palander (Suolahti) ja Heikki Waris. Gunnar Palander julkaisi vuonna 1903 Historiallisessa Aikauskirjassa tutkimuksen: Tilastollisia tietoja Turun Akatemian ylioppilaista. Hän oli selvittänyt Turun Akatemian ylioppilaiden sosiaalisen taustan ja kotipaikan sekä opintojen kulun. Opintietutkimuksissa kehitettiin erilaisia variaatioita. Tutkimuksen kohteeksi otettiin opinkäynti tietyltä alueelta tai tietyin paikkakunnan oppikoulun merkitys säätykierron näkökulmasta.¹ Opintietutkimukset käsittelevät lähes yksinomaan poikien koulunkäyntiä ja itseasiassa miesten säätykiertoa, mikä oli ymmärrettävää, koska tyttöoppikoulujen edeltäjät syntyivät vasta 1840-luvulla.

Tarkastelen tässä artikkelissa naisten koulutushistoriaa 1920-luvun suomalaisessa yhteiskunnassa kahdesta näkökulmasta. Miten perheenasema - sosiaalinen tausta vaikutti opinkäyntiin ja miten tyttöjen ja poikien opiskelumahdollisuudet erosivat toisistaan. Olen tutkinut tamperelaistytöjen koulutietä, koska Tampere antaa erinomaisen mahdollisuuden analysoida erilaisista lähtökoh-

dista olleiden nuorten opinkäyntiä.² Tampere oli myös merkittävä koulukaupunki. Oppikoulujen ohella kaupungissa toimi useita muita oppilaitoksia, jotka tarjosivat sekä tamperelaisille että muualta tulleille opiskelumahdollisuuksia. Oma tutkimukseni on saanut vaikutteita edellä kuvatuista opintietutkimuksista. Kuitenkin vielä enemmän tutkimukseeni on vaikuttanut naishistoria, jonka kautta on lähdetty problematisoimaan sukupuolten välisiä suhteita yhteiskunnassa.

Historiantutkijat ovat olleet kiinnostuneita naisten opintien avartumisesta ja erityisesti tyttöoppikouluista. Sisko Wilkaman väitöskirja "Naissivistyksen periaatteiden kehityksestä 1840-luvulta 1880-luvulle" (1938) käsittelee tyttöjen kasvatustieteologiaa, siitä käytyä keskustelua eri foorumeilla ja suomalaisen tyttöoppikoulun uudistamistyötä aina ensimmäisen yhteiskoulun syntyyn asti. Tutkimus on aatehistoriallinen, ja se on samalla suomalaisen naisliikkeen historiaa. Sisko Wilkama valmisteli väitöskirjaansa aikana, jolloin Suomessa keskusteltiin vilkkaasti oppikoulujen tyttöistymisestä ja naisten asemasta yliopistossa. Wilkaman tutkimus liittyy oman aikansa historialliseen tilanteeseen ja naisen asemasta käytyyn keskusteluun. Tyttöoppikouluista on tehty myös toinen väitöskirja. Liisa Ketosen kasvatustieteiden alaan kuuluva tutkimus käsittelee Suomen tyttöoppikouluja autonomian kaudella (1977). Muutamaa vuotta väitöskirjan jälkeen ilmestyi jatko-osa "Suomen tyttöoppikoulut itsenäisyyden aikana" (1980).

Tyttöjen koulutuksen tutkimus liittyy naishistorian syntyyn ja kehittymiseen. Kun naishistoria sai Suomessa jalansijan tiedeyhteisössä, oli tyttöjen koulutus heti alkuvaiheessa mukana yhtenä keskeisenä tutkimuskohteena. Suomen Akatemian projektissa "Naisen asema autonomian kaudella" tutki FT Aura Korppi-Tommola mm. yliopistovien avautumista naisille, ja hän on julkaissut aiheesta useita artikkeleita.

Oppikoulu suomalaisessa yhteiskunnassa

Isoissa kaupungeissa kuten Tampereella oli paljon helpompi päästä oppikouluun kuin maan syrjäseuduilla. Tampereella toimi 1920-luvulla viisi suomenkielistä oppikoulua. Poikien opinahjoja olivat Tampereen lyseo ja klassillinen lyseo. Molemmat koulut olivat valtion omistamia. Tyttöjä varten oli Tampereella tyttölyseo ja tyttökoulu. Jälkimmäisessä koulussa ei voinut suorittaa kuin kuusivuotisen keskikoulukurssin. Lisäksi tamperelaisnuorten oli mahdollista opiskella Tampereen suomalaisessa yhteiskoulussa ja ruotsalaisessa yhteiskoulussa. Vaikka useimmat tamperelaiset tytöt ja pojat olivat 10-11 vuoden iässä tienhaarassa, jossa oli pohdittava mahdollisuutta aloittaa oppikoulu, ei tämä ikäraja ollut itsestäänselvyys enää 1920-luvun lopussa. Tampereelle perustettiin vuonna 1929 Tampereen yhteislyseo, joka oli koko kansakoulukurssin pohjalte rakennettu oppikoulu.

Oppikoululaitoksen ensimmäinen suuri laajentumisvaihe oli tapahtunut 1890-luvulla, jolloin niiden oppilasmäärä kasvoi nopeasti. Tällöin oppikouluihin meni erityisesti kaupunkien keskiluokan poikia ja jo tyttäriäkin. Oppikoulun toinen merkittävä laajentumisvaihe tapahtui 1920-luvulla, jolloin perustettiin 43 uutta yksityisoppikoulua ja 28 valtion koulua.

Vuonna 1900 Suomessa oppikoulun aloitti vajaa kolme prosenttia ikäluokasta, vuonna 1910 seitsemän prosenttia ikäluokasta, vuonna 1920 oppikouluun pääsi yhdeksän prosenttia ikäluokasta ja vuonna 1930 jo 15 prosenttia ikäluokasta. Vuonna 1920 oppikouluissa oli noin 30000 oppilasta ja neljä vuotta myöhemmin oppilaita oli jo yli 40000. Oppilasmäärän kasvu hidastui vuosikymmenen puolivälissä ja pysähtyi kokonaan 1930-luvun alussa. Oppikouluissa oli kaksi kertaa enemmän oppilaita kuin käsityön, teollisuuden, kaupan sekä maa- ja kotitalouden ammatillisissa oppilaitoksissa.

Suomalaisen oppikoulun erityispiirteitä 1920-luvulla olivat sekä koulujen että oppilasmäärien nopean lisääntymisen ohella tyttöjen korkea osuus oppikoulujen oppilaista. Lukuvuonna 1910/11 tyttöoppilaita oli ensi kerran hiukan enemmän kuin poikia (50,6 %), ja 1920-luvun alussa tyttöjä oli 54 prosenttia. Tyttöoppilaiden suhteellinen osuus on kasvanut silloin, kun oppikoululaisten määrä on kokonaisuudessaan ollut noususuunnassa. Pulavuosina tyttöoppikoululaisten lukumäärä kääntyi hetkeksi laskuun, kun poi-

kien määrä kasvoi koko ajan joskin hyvin hitaasti. 1930-luvun puolivälin jälkeen tyttöjen määrä lähti jälleen nopeaan nousuun.

Tamperelaisoppilaat

Vuonna 1920 tamperelaisten oppikoulujen ensimmäisillä luokilla oli oppilaina 163 tamperelaistyttyä ja viisi vuotta myöhemmin 195 tamperelaistyttyä. Vuonna 1920 aloitti oppikoulun 139 tamperelaispoikaa ja viisi vuotta myöhemmin 137 poikaa.³ Vuonna 1920 noin 10-11-vuotiaista tamperelaistyttyistä karkeasti joka kolmas pääsi aloittamaan oppikoulun ja vuonna 1925 lähes joka toinen. 1920-luvulla Tampereella oppikouluun menneiden osuus ikäluokasta vaihteli 20 prosentista 30 prosenttiin. 1930-luvulla oppikoulun aloittaneiden määrä oli joinakin vuosina yli 30 prosenttia. Tampereella oppikoulun pääsi aloittamaan ikäluokasta huomattavasti suurempi osuus kuin koko maassa keskimäärin. 1920-luvun lopussa tamperelaisista 10-19-vuotiaista nuorista noin 18 prosenttia oli oppikoululaisia.

Oppikouluun pääsyn edellytyksenä oli vähintään ylemmän kansakoulun toisen luokan oppimäärä sekä hyväksytty sisäänpääsykoe. 1920-luvulla oppikoulun oppilaista 75-80 prosenttia tuli kansakouluista. Valmistavien koulujen suosio laski koko vuosikymmenen ajan. Oppikouluihin pyrki 1920-luvulla oppilaita paljon enemmän kuin voitiin ottaa sisään. Vuonna 1925 valtion oppikoulujen ulkopuolelle jäi noin kymmenen prosenttia hyväksytyn pääsyttutkinnon suorittaneista. Esimerkiksi Tampereen lyseoon pyrkineistä noin 70 prosenttia hyväksyttiin pääsykokeessa, mutta hyväksytyistä jäi vuosittain tilanpuutteen vuoksi ulkopuolelle 20-40 oppilasta. Koko maassa tilanne oli samanlainen.

Tamperelainen työväestö suhtautui periaatteessa myönteisesti lastensa kouluttamiseen. Tytöille ja pojille annettiin mahdollisuus koulunkäyntiin. Työväestö oli valmis käyttämään lisääntyneet tuloinsa nimenomaan lasten kouluttamiseen. Oppikoulu laajeni 1920-luvulla, jolloin elettiin nousukautta, mutta heikentyneet ansiot löivät leimansa lasten koulunkäyntimahdollisuuksiin. Pulakauden aikana vuosina 1930-1933 vähenivät eniten maatalousväestön ja työväestön tulot, kun virkamiehet ja muut itsenäisessä asemassa olevat ammatinharjoittajat selvisivät pienemmillä ansionmenetyksillä.

Oppikoululaisten sosiaalinen tausta

Tamperelaisten oppikoulujen oppilaista oli ensimmäisen maailmansodan jälkeen 13,5 prosenttia työväestön lapsia. Kuten koko maassa myös Tampereella työväestön lasten osuus oppikouluissa putosi sodan jälkeen, mutta kääntyi pian nousuun. Lukuvuonna 1925/26 työläistäustaisia lapsia oli tamperelaisissa oppikouluissa noin 16 prosenttia. 1930-luvulla työläislasten osuus palautui 13 prosentin tienoilte.

Taulukko 1. Tamperelaisten oppikoulujen oppilaiden sosiaalinen tausta 1920-1930.

Isän ammattiasema	1920/21	1925/26	1930/31
Virkamiehet	23,1	16,9	17,9
Suurliikkeenharj.	13,5	12,7	13,0
Pikkuliikkeenharj.	40,2	41,4	42,3
Työväkeä	11,7	16,2	13,4
Suurtalallisia	5,5	3,9	5,1
Pikkutilallisia	5,7	8,3	7,0
Torpparit, maatyöv.	0,3	0,6	1,3
Yht. %	100,0	100,0	100,0
N=	1793	2307	2385

Lähde: SVT IX. Oppikoulut 1920/21, 1925/26, 1930/31. (Mukana sekä tamperelaiset oppilaat että Tampereen kaupungin ulkopuolelta maaseutukunnista tulleet oppilaat).

Tamperelaisten oppikoulujen oppilaiden sosiaalisen taustan tarkastelu ei kuitenkaan kerro suoraan tamperelaisten koulutuskäyttäytymisestä, koska maaseudulta lähetettiin oppilaita tamperelaisiin kouluihin. Maaseudun oppilaiden osuus tamperelaisissa oppikouluissa pysytteli koko 1920-luvun 30 prosentin tuntumassa muutamaa poikkeusvuotta lukuun ottamatta. Tamperelaistytöillä oli paremmat mahdollisuudet sijoittua kotikaupungin oppikouluihin, koska maaseudulta ei lähetetty tyttöjä yhtä runsaslukuisesti opintielle kuin poikia. Tämä selittää myös sitä, miksi tyttökoulujen oppilaista oli suhteellisesti enemmän työläisperheistä lähtöisin olevia. Tarkasteltaessa tamperelaisten oppikoulujen ensimmäisten luokkien oppilasainesta käy ilmi tamperelaisen työväestön koulutushalu. Kun maaseutukunnista tulleet jätetään ulkopuolelle tamperelaisoppilaista lähes puolet oli työväestön lapsia. Työläistyttyjen ja poikien osuus oli yhtä suuri. Kaikkiaan syksyllä 1925 tamperelaisten suomenkielisten oppikoulujen ensimmäisten luokkien

oppilaista 29 prosenttia oli tamperelaisen työväestön lapsia. Heidän osuutensa ensimmäisillä luokilla oli suurempi kuin oppikouluissa keskimäärin, mikä osoittaa sen, että koulunkäynti tässä ryhmässä keskeytyi usein, jo muutaman oppikouluvuoden jälkeen. Työläisperheiden lapset opiskelivat valtion kouluissa, sillä yksityiset oppikoulut (Suomalainen yhteiskoulu ja Svenska Samskolan i Tammerfors) olivat sangen yläluokkaisia, ja niissä oli ainoastaan muutamia työläislapsia.

Taulukko 2. Ensimmäisten luokkien tamperelaisoppilaiden sos. tausta 1920 ja 1925 tytöt ja pojat.

Huoltajan ammatti (tytöt)	1920	1925
Ylemmät virkamiehet, vapaat ammatit	5,5	7,3
Alemmat virkamiehet, toimihenkilöt	20,9	19,5
Kauppiaat, liikkeenharjoittajat	19,6	11,3
Maanviljelijät	-	3,2
Tehtailijat	1,8	1,0
Talonomistajat	3,7	6,2
Ammattityöntekijät	18,4	28,3
Työmiehet, sekatyömiehet	14,1	4,7
Rautatieläiset	4,3	6,2
Kaupan liikenteen, palvelujen työntekijät	8,0	7,2
Ei tietoa	3,7	5,1
Yht. %	100,0	100,0
N=	163	195
Huoltajan ammatti (pojat)		
Ylemmät virkamiehet, vapaat ammatit	12,2	7,4
Alemmat virkamiehet, toimihenkilöt	20,1	17,0
Kauppiaat, liikkeen harjoittajat	13,7	14,6
Maanviljelijät	0,8	0,8
Tehtailijat	0,8	0,8
Talonomistajat	6,5	2,9
Ammattityöntekijät	18,7	19,7
Työmiehet, sekatyömiehet	10,1	12,4
Rautatieläiset	9,4	10,8
Kaupan, liikenteen palvelujen työntekijät	5,0	10,8
Ei tietoa	2,7	2,8
Yht.	100,0	100,0
N=	139	137

Lähde: Tutkimusaineisto: Neidot, pojat. (dbf)

Työväestön sisällä ammattityöväestön lapsilla oli parhaimmat mahdollisuudet päästä oppikouluun. Vuonna 1920 puolet oppikoulun aloittaneista tamperelaisnuorista oli ammattityöläisten ja rautatieläisten lapsia. Vuonna 1925 ero ammattityöntekijöiden eduksi oli erittäin selkeä. Tällöin ammattityöväestön tyttäriä oli oppikoulun aloittaneista työläistyöistä kaksi kolmasosaa.

Kuusivuotisen kansakoulun käyneiden ja oppikouluun menneiden työläisnuorten isän ammattiasema ei kuitenkaan eroa kovin suuresti toisistaan. Rautatieläiset kouluttivat lapsiaan innokkaasti, kun sen sijaan työmiesten, sekatyöläisten ja tehtaalaisten lapsia oli suhteellisesti enemmän kansakoululaisten joukossa. Oppikouluopintojen edellytyksenä oli yleensä se, oliko isä ylipäättään elossa ja se, kuinka paljon perheessä oli lapsia, ja kuinka moni oli ansaitsemassa.

Tamperelaistyttyöjen oppikoulu-ura

Tutkittaessa oppikoulun käyntiä yksi kiinnostava kysymys oli, millaiseksi tyttöjen ja poikien oppikoulu-ura muodostui. Ketkä keskeyttivät, ketkä suorittivat keskikoulukurssin ja ketkä saivat valkolakin. Keskikoulututkinto merkitsi 1920-luvulla monelle tytölle valkokaulusammattia ja siis siistiä konttorityötä.

Oppikouluissa oli enemmän tyttöjä kuin poikia, mutta tyttöenemmistö oli vain keskikoulussa. Tamperelaisaineisto osoitti, että keskikoulututkintoon opintonsa päättäneiden joukossa oli tyttöjä kaksinkertainen määrä poikiin verrattuna. Lukiot olivat poikaenemmistöisiä. Koko maassa oli lukion ensimmäisillä luokilla vuosittain keskimäärin 400 poikaa enemmän kuin tyttöjä. Oppikoulujen tyttöenemmistöön vaikutti myös se, että tyttökouluissa kuusivuotisen keskikoulun vuoksi yksi ikäluokka enemmän.

Taulukko 3. Keskikoulun oppimäärään opintonsa päättäneiden määrä koko maassa v. 1921, 1926, 1931, 1936.⁴

Vuosi	Tytöt	Pojat
1921	1008	553
1926	1779	774
1931	1977	742
1936	1852	984

Lähde: SVT IX. Oppikoulu.

Tyttöjen ja poikien opinnot oppikoulussa etenivät eri tavalla, ja tyttöjen ja poikien opintojen tavoitteet olivat erilaiset, sillä tytöt päättivät poikia useammin opintonsa keskikouluvaiheeseen. Tutkituista tamperelaistytöistä runsas kolmasosa lopetti oppikoulun keskikoulututkintoon. Joka neljäs tytöistä suoritti ylioppilastutkinnon, ja pojista joka kolmas. Tytöille keskikoulututkinto oli tavoite, joka ei tarjonnut ammattitaitoa, mutta se avasi kuitenkin tien konttoriin ja tiettyihin oppilaitoksiin. Keskikoulututkinnolla oli merkittävä asema 1920-luvun tytön elämässä, koska tutkinnon avulla hän jo erottautui selvästi pelkän kansakoulun suorittaneista ikätovereistaan. Näin työläistytökin sijoittui jo keskiluokan portaille. Hilja Valtonen on kirjoittanut osuvan vertauksen keskikoulutodistuksen merkityksestä:

"Perhe ei voinut käsittää, miten heillä voi olla keskuudessaan niin ratki typerä jäsen, joka ei kykene keskikoulukurssia läpäisemään. Sisarien käsityskyky lakkasi tyysten olemasta. En ymmärrä, miten he sellaisella käsityskyvyllä ovat hankineet yliopistollisia arvovaseita ansioluettelonsa. Niitten perusteella he nyt väittävät, ettei henkilö, jolta puuttuu keskikoulutodistus ole ihminen."

Oppikoulu tarjosi mahdollisuuden sosiaaliseen nousuun, mutta hyvin todennäköistä oli koulunkäynnin keskeytyminen jo ennen keskikoulun suorittamista. Oppikoulun loppuunsaattaminen ja ylioppilastutkinto oli kaikkein vaikeinta työläisperheiden tyttärille.

Taulukko 4. Vuosina 1920 ja 1925 oppikoulun aloittaneiden tamperelaisnuorten opintojen eteneminen.

Opintojen eteneminen	Tytöt		Pojat	
	N	%	N	%
Ylioppilastutkinto	86	24,0	95	34,4
Keskikoulututkinto	130	36,3	72	26,1
Keskeytti	142	39,7	109	39,5
Yht.	358	100,0	276	100,0

Lähde: Tutkimusaineisto: Neidot, pojat.dbf.

Tytöistä ja pojista keskeytti opintonsa ennen mittään tutkintoa lähes yhtä suuri osa. Merkittävät erot sukupuolten välillä tulevat esiin vasta keskikouluvaiheessa. Tampereella tyttökouluja käyneistä tytöistä keskeytti opinnot ennen keskikoulun suorittamista lähes puolet, mutta yhteiskoulu-

jen tytöistä vain vajaa neljäsosa. Yhteiskoululaiset olivat ylempien yhteiskuntaluokkien tyttäriä. Sen sijaan tyttölyseossa ja tyttökoulussa oli runsaasti työläistyttöjä, joita pitkä kuusivuotinen keskikoulu rasitti taloudellisesti eniten. Opintojen kriittinen vaihe sijoittui keskikoululuokille. Tyttökouluissa yksi luokalle jääminen keskikoulussa teki pelkästä keskikoulusta seitsemänvuotisen. Yhteiskouluja käyneistä keskisäädyn tyttäristä päätti hieman useampi opintonsa keskikoulututkintoon kuin kuusivuotisen keskikoulun suorittaneista tyttökoululaisista. Monelle virkamies- ja kauppiasperheen tyttäreille keskikoulutodistus riitti takaamaan ihmisarvon eli säädynmukaisen aseman.

Keskikoulututkinnolla oli vankka asema tyttöjen koulu-uralla. Oppikoulua käyvien tyttöjen opintojen päämäärää ei 1920-luvulla asetettu kyseenalaiseksi; tyttöjen piti hankkia itselleen ammattitaito. Keskustelua käytiin siitä, pitikö tyttöjä rohkaista jatkamaan kohti ylioppilastutkintoa vai suosittelua heitä päättämään opintonsa jo keskikouluvaiheeseen, ja näin supistaa ylioppilastulvaa. Naisopettajat ja tyttöjen kasvatukseen perehtyneet naiset suosittelivat ylioppilastutkintoa vain niille tytöille, jotka osoittivat erityistä lahjakkuutta ja halua korkeakouluopintoihin. Ylioppilastutkinto pelkän valkolakin vuoksi tuomitiin.

Mitä keskikoulun jälkeen

Keskikoulututkinnosta tuli tyttöjen tutkinto ja tyttöjen väylä naisammattiin. Keskikoulun suorittaneille tytöille suositeltiin ammatteja, joissa oli mahdollista hyödyntää naisen luontaisia ominaisuuksia, joita olivat auttamishalu, äidillisyyys, toisten palveleminen ja uhrivalmis rakkauden henki. Opettajat, esimiehet ja työnantajat pahoittelivat sitä, että tytöt menivät suoraan keskikoulun jälkeen johonkin konttoriin, eivätkä opiskelleet ensin ammattia. Konttoritehtäviin oli tungosta, mutta samanaikaisesti ammattitaitoisista naistyöntekijöistä oli pulaa joillakin toisilla aloilla. Tytöille haluttiin tarjota ammattivaihtoehtoja, jotka korvasivat ylioppilaslakin, mutta jotka kuitenkin tarjoisivat säädynmukaisen elannon.

Tamperelaistytöt eivät sijoittuneet runsaslukuisesti niihin ammatteihin, joita keskikoulun käyneille tytöille suositeltiin. Runsas puolet keskikoulututkinnon suorittaneista tamperelaistytöistä ei lainkaan jatkanut opintoja. Työläisperheiden

tyttärien oli virkamies- ja kauppiasperheiden tyttäriä vaikeampi aloittaa ammattiopinnot.

Opintojen jatkaminen ei riippunut yksinomaan omista intresseistä. Tampereella oli mahdollista hankkia ainoastaan kaupallisen alan tai teknillisen alan koulutus. Muualla keskikoulututkintoon pohjautuvia jatko-opintomahdollisuuksia tarjosivat, kotitalous-, maatalous-, ja puutarhaopistot, Helsingin Tyttökoulun jatko-opiston, Helsingin Kasvatusopilliseen talouskoulu, Helsingin Käsi-työkoulu ja lastentarhaopettajatarseminaari ja Porvoon naisopisto. Keskikoulututkinnon suorittaneet saattoivat hakeutua apteekkialalle, sairaanhoitajiksi ja kansakoulunopettajiksi. Näille aloille oli mahdollista päästä pelkällä kansakoulupohjalla.

Keskikoulutodistus ei antanut ammattiopintovyyttä mihinkään työtehtävään, mutta se oli pohjakoulutusvaatimuksena moniin posti-, tulli- ja rautatielaitoksen virkoihin. Näillä valtion virastoilla oli oma koulutusjärjestelmänsä. Esimerkiksi postikursseille pääseminen merkitsi varmaa virkaa postilaitoksen palveluksessa. Taloudellinen lamakausi vaikeutti kuitenkin alalle rekrytointia, koska vuosina 1926-27 ja 1929-30 postikursseja ei järjestetty valtion menojen säästämisen vuoksi.

Tampereella kauppaopisto oli keskikoulututkinnon suorittaneiden työläisperheiden tyttärien tärkein opiskelupaikka. Virkamiesperheiden tyttäret olivat kiinnostuneempia sairaanhoitajakoulutuksesta kuin kauppaopistosta. Erityisesti työläisperheiden tyttärien opiskeluun vaikuttivat kotikaupungin tarjoamat mahdollisuudet. Opiskelu vieraalla paikkakunnalla olisi tullut liian kalliiksi. Kustannusten ohella tyttöjen valintoihin vaikuttivat kilpailu opiskelupaikoista.

Keskikoulututkinnon suorittaneiden poikien ammattiopinnot osoittavat tutkinnon erilaisen merkityksen tytöille ja pojille. Pojista enemmistö jatkoi koulunkäyntiä ja sijoittui kauppaopistoon, teknilliseen opistoon ym. oppilaitoksiin. Keskikoulun suorittaneita poikia kiinnostivat kaupallisen alan opinnot enemmän kuin pelkän kansakoulun käyneitä poikia. 1920-luvun alkupuolella Tampereen kauppaopistossa oli joinakin vuosina jopa pieni miesenemmistö, mikä oli merkittävää, koska kaupallisen alan oppilaitokset olivat tyttövaltaisia. 1930-luvulla oppilaista oli 60-70 prosenttia tyttöjä.

Tytöistä yli kolmasosa sijoittui toimistotyöhön, joko kauppaopiston kautta tai suoraan keskikoulusta. Konttori- ja toimistotyön asema oli ylivoinen verrattuna esimerkiksi hoito- ja opetus-

alaan. Keskikoulututkinnon suorittaneiden tyttöjen ammattiopinnot ja ammatit osoittavat opiskelun ja sosiaalisen tausta yhteyden. Työläistytöt sijoituivat kauppaopistoon ja toimistotyöhön. Toisaalta työläisperheiden tyttärien oli vaikeinta saada opiskelupaikka keskikoulun jälkeen, ja heidän joukossaan oli suhteellisesti eniten tyttöjä, joilla ei ollut mitään ammattia.

Tamperelaistytöt sijoituivat toimistoihin, koska alalle rekrytoitui 1920-luvun hyvinä vuosina työntekijöitä, mikä herätti kiinnostusta liikealaa ja konttorityötä kohtaan. Tampereella liikealalla työskentelevien määrä kohosi vuosina 1920-1930 kaikissa työntekijäryhmissä.

Ylioppilaat

Vuosina 1920 ja 1925 oppikoulun aloittaneista tamperelaistytöistä lähes joka neljäs ja pojista joka kolmas suoritti ylioppilastutkinnon. Tyttöjen ja poikien valinnat ja elämänura muodostuivat erilaisiksi ylioppilastutkinnon jälkeen. Sekä tyttöjä että poikia meni opiskelemaan erityisesti Helsingin yliopistoon. Ylioppilastutkinnon suorittaneet saivat ilman eri kuulustelua jatkaa opintoja korkeakoulussa. Ylioppilastutkinto oli sikäli kokenut muutoksen, että se oli uudessa vuonna 1919 annetussa asetuksessa saanut oppikoulun päästötutkinnon luonteen. Aikaisemmin ylioppilastutkinto oli ollut nimenomaan Helsingin (Aleksanterin) yliopiston sisäänpääsyttutkinto.⁵ Tytöille pelkkä ylioppilastutkinto oli tärkeä tavoite, ja tytöistä selvästi suurempi osa kuin pojista päätti olla jatkamatta opintoja. Pojille yliopisto- ja korkeakouluopinnot olivat luonnollinen opintojen jatko. Pojat sijoituivat Helsingin yliopiston ohella kauppa- ja korkeakouluun ja teknilliseen korkeakouluun. Tytöt olivat poikia kiinnostuneempia opistotasoisesta koulutuksesta oppilaitoksissa, jonne olisi päässyt keskikoulututkinnollakin.

Yliopisto-opiskeluun vaikutti sukupuoli enemmän kuin yhteiskunnallinen asema. Virkamiesperheiden pojille akateemiset opinnot olivat lähes itsestäänselvyys. Kaikkein kauimpana akateeminen ura oli työläisperheiden tyttäriä. Työläistytöjen oli työläisperheiden poikia vaikeampi jatkaa opintoja yliopistossa ja korkeakouluissa, ja työläisperheiden pojista korkeakouluopinnot aloitti useampi kuin virkamies- ja liikemiesperheiden tyttäristä. Virkamies- ja kauppiasperheiden tyttäristä meni hieman suurempi osa yliopistoon tai korkeakouluihin kuin työläistaustaisista tytöistä.

Lopuksi

Fennomaanien harjoittama kansansivistystyö ja sen kautta kansassa syntynyt kunnioitus opillista sivistystä kohtaan loi pohjaa suomalaisten koulutushalulle ja toivoa opintojen kautta saavutettavasta sosiaalisesta noususta. Kaikenkaikkiaan edellytyksenä oli valtion harjoittama koulupolitiikka ja suomenkielisen oppikouluverkoston rakentaminen. Kuitenkin kahden tamperelaisen oppikoululaisikiryhmän tarkastelu osoitti, että oppikoulun käynti oli vaikeaa ja valkolakkiin ja maisterinseppeliseen oli työläistytölle ja pojalle pitkä, kivikkoisen tie.

¹ Waris, Heikki, Yliopisto sosiaalisen kohoamisen väylänä (1940); Waris, Heikki, Oppikoulu sosiaalisen kohoamisen väylänä (1947); Ojala, Herkko, Ensioplen akateemisen sivistyneistön muodostumisesta Suomessa (1962); Jäntere, Kaarlo, Koulunkäynti sosiaalisena ilmiönä 1722-1843. Silmälläpitäen erityisesti Porin triviaalikoulua (1927); Ronkainen, Kosti, Oppikoulunkäynti Keski-Suomessa 1968; Saarenheimo, Eero, Porin lyseon ja tyttökoulun oppilasaines sosiaalisten suhteiden heijastajana (1946).

² Artikkelin perustuu väitöskirjaani: Nykyaajan tytöt. Koulutus, luokka ja sukupuoli 1920- ja 1930-luvun Suomessa. Bibliotheca historica 5. Suomen Historiallinen Seura: Hki 1995.

³ Tutkimusaineisto, johon otettiin vuosina 1920 ja 1925 Tampereella oppikoulun aloittaneet tamperelaistytöt ja pojat, koottiin käyttämällä lähteenä tamperelaisten oppikoulujen oppilasluetteloita, vuosikertomuksia ja matrikkeleita, Tampereen ev. lut seurakunnan rippikirjoja sekä Tampereen poliisilaitoksen osoitetoimiston peruskortistoa (Hämeenlinnan maakunta-arkisto). Tutkimusaineistosta tarkemmin: Kaarninen, Mervi, Nykyaajan tytöt, liite s. 251-258.

⁴ Suomen Virallisen Tilaston osasta Oppikoulut IX, ei käy suoraan ilmi sukupuolen mukaan keskikoulun suorittaneet. Oheisen asetelman luvut on saatu siten, että oppikoulujen keskikoulujen viimeisten luokkien oppilasmäärästä on vähennetty seuraavan lukuvuoden lukion ensimmäisten luokkien oppilasmäärä. Näin saatu lukion ulkopuolelle jääneiden määrä ei kerro koko totuutta, koska siinä ei ole voitu huomioida luokalle jääneitä. SVT IX:ssä on tilastoitu myös vuosittain koulunkäynnin päättäneet ja keskikoulun tai koko koulun kurssin suorittaneet. Yhteiskoulujen yhteydessä tätä ei ole tehty sukupuolen mukaan, joten tarkkaa keskikoulun suorittaneiden määrää ei voi näinkään saada. Lisäksi on kouluja, joista ei käy ilmi, olivatko ne kuusiluokkaisia tyttökouluja, vai oliko niissä mahdollista suorittaa myös ylioppilastutkinto. Tämä koski erityisesti yksityisiä tyttökouluja.

⁵ Vuonna 1918 oli annettu väliaikainen asetus, jonka mukaan ylioppilastutkinto oli yliopiston pääsyttutkinto. Aikaisemmin vain yliopiston kirjoissa olevat opiskelijat saivat käyttää ylioppilastutkintaa. Strömberg 1990, 518-519.